

Ny-i harmadában egy melléklet nélküli, háton fekvő, nyújtott csontvázas, D-É tájolású sírra; a felszín Ny-i végében pedig egy szarmata kerámiával keltezett méhkas alakú gödörben egy rendkívül rossz megtartású, zsu-gorított helyzetű csontváza bukkantunk.

Az objektumok mintegy kétharmada a 12-13. szá-zadra keltezhető. Az *Árpád-kori* település objektumainak legnagyobb részét karámrendszerekhez tartozó árkok alkotják. Az árokrendszeren kívül néhány sekély gödör, két fölbe mélyített, kemencével ellátott ház, két külső ke-mence, valamint kutak tartoztak még a középkori tele-püléshez. A kutaknak két változatát tudtuk megkülön-böztetni: egy kisebb méretű, általában négyszögletes for-májúra ásott, 2-3 m mély; valamint egy kerek aknával induló, alsó kétharmadában négyszögletesre váltó, szé-lesebb aknával ellátott, 3 m-nél mélyebb típust.

Az objektumokból viszonylag szegényes, apró kerá-miatöredékeket és kevés állatcsontot tartalmazó lelet-anyag került elő. Figyelemre méltó leletegyüttesnek mindössze a kemencék tüzelőfelületébe tapasztott edény-töredékeket, az egyik házban előkerült vastárgyakat, va-lamint a település egyik kútjában feltárt ép edényt és a felszín Ny-i végében húzódó árkokban talált 12. századi vassarkantyút tekinthetjük. Néhány gödörben vassalak-darabokat, két kútban pedig a közeli templom tégláihoz hasonló méretű és anyagú téglatörmelékét találtunk.

Munkatársak: Szabó Gábor régész, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

FODOR ISTVÁN

183. Hajdúdorog, Szállásföldek-Templomdomb

(Hajdú-Bihar megye) Á

Az épülő M3-as autópálya 53. sz. lelőhelye Hajdúdo-rogtól 11 km-re É-ra, a Szállásföldek nevű határrészben, a Temető-dűlőben helyezkedik el, mintegy 500 m-rel ÉK-re a Temetőhegy nevű dombtól, amelyen 1997-1989 között egy 615 síros 10-11. századi temetőt tártam fel. 2004 novemberéig összesen 910 objektumot tártunk fel.

A mintegy 1 hektárnyi területnek nagyjából a kö-zepén emelkedik az a kisméretű halom, amelyen né-hány évvel ezelőtt már megfigyeltük az *Árpád-kori* templom és temető kiszántott maradványait. A temető a dombtetőn egy 36×39 m-es területen helyezkedik el, s ennek közepén bukkantunk rá a szokatlanul kismé-re-tű, egyenes szentélyzáródású *Árpád-kori* templom fala-zási árkaira (a templomhajó 437×329 cm, a szentély pe-dig 200×250 cm). A szántással és természetes erózióval évszázadok óta koptatott dombtetőn már csak a temp-lomfalak alapozási árkainak az alsó néhány centiméte-rét figyelhettük meg, amelyekbe egykor agyagot dön-göltek. A templom felmenő falai téglából épültek, a tég-lát azonban még a középkorban s az újkorban elhordták a környékbeli lakosok. Mivel a templomalapozás DK-i sar-ka egy korábbi sírra rányúlt, aligha kétséges, hogy e dom-bon előbb valószínűleg egy fatemplom épült, majd en-nek helyére építették a téglatemplomot. A templomba

nem temetkeztek. A templom körüli temető sírjai rend-kívül sűrűn helyezkedtek el, s általános volt a korábbi sírokra való rátemetkezés. A kis területen ez évben 1099 sírt tártunk fel, de a temető DNy-i részén még további 50-100 temetkezés előkerülése várható. A nagy sírsű-rűség ellenére is megfigyelhettük, hogy a templom É-i oldalán valamivel kevesebben temetkeztek. A sírkert kör-vonalai jól kirajzolódnak, amelyet egykor élő sövényvel vehettek körül. Mindössze két sír feküdt e határvona-lon kívül: az egyik 25 m-el DNy-ra – fejjel DK-re, tehát a templom felé tájoltva –, a másik pedig 16 m-el K-re. Az elhunytakat leggyakrabban koporsóba temették, amely-nek sok sírban figyeltük meg maradványait, néha pedig gyolcsba csavarták őket. Számos téglából, vagy részben téglából épített sírt figyeltünk meg. Valószínűleg a leg-rangosabb temetkezés a templomhajó déli fala mellé épí-tett téglasír lehetett, amelyet nem sokkal a temetés után kiraboltak. A sírokban egyébként meglehetősen kevés lelet volt: sima és S-végű hajkarikák, övcsatok, pénzek, veretes bőrpárta maradványai.

A mintegy 20 sírból előkerült pénzek jól kelteznek a temetőt. A legkorábbiak II. Géza (1141-1162), a legkésőbbiek pedig II. András (1205-1235) veretei. Nyilván-való tehát, hogy az itteni első templom 1140 körül épül-hetett, ekkor kezdett a falu lakossága ide temetkezni, a téglatemplom és általában a falu pusztulása pedig min-den bizonnyal 1240-re, a tatárjárásra keltezhető. Igen lényeges szempont továbbá, hogy ugyanennek a falusi közösségnek volt a temetője a közeli Temetőhegyen fel-tárt nyugvóhely, amelynek legkorábbi, 10. század közepi sírjait egy arab dirhem, a legkésőbbieket pedig II. Béla (1131-1141) pénze keltezi. A falu lakossága tehát 1140 körül hagyta fel ősi pogány eredetű temetőjét s kezdett el – királyaink törvényinek megfelelően – az újonnan létesített templom köré temetkezni. Jelenleg ez az egyet-len hely az országban, ahol nyomon követhető egy falu lakosságának élete és biológiai fejlődése a honszerzés-től a tatárjárásig, tehát jó három évszázadon keresztül.

A templom és a temető közvetlen közeli környeze-tében nem találtuk a falu építményeinek maradványait, csupán az állatok tartására szolgáló karámok árkait. Va-lószínűleg e faluhoz tartozhattak az M3 52. lelőhelyen feltárt településjelenségek is.

Munkatársak: a SZTE Régészeti Tanszék hallgatói.

FODOR ISTVÁN

184. Hajdúnánás, Eszlári út

(Hajdú-Bihar megye) U

Az épülő M3-as autópálya 45. sz. lelőhelye az Eszlári út és a Fürj-ér találkozásától 900 m-re É-ra, az út K-i olda-lán található egyik DK-ÉNy irányú dombháton helyez-ke-dik el. 2004-ben 14 415 m²-nyi területen összesen 133 objektumot bontottunk ki.

A terepbejárás adatoknak megfelelően egy közép-ső újkőkori település nyomaira bukkantunk. Az egy-kori falu egy természetes, homokfúttá magaslaton he-

lyezkedik el; D-ről és É-ről vízjárta területek, vízfolyások határolták, míg K-i és Ny-i irányból kettős-hármas, hármas-négyes tagolású, mély árokrendszerek zárták le a települést. Az árkokon kívüli területen objektumokat nem találtunk. Az árkokon belüli részen nagyméretű, olykor 10–15 m hosszúságú gödröket bontottunk ki, rendkívül gazdag leletanyaggal. A kerámiatöredékek az alföldi vonaldíszes kerámia kultúrájának bükki és esztári csoportjába sorolhatók. A gödrökből viszonylag sok őrlőkőtöredék és pattintott kőeszköz is napvilágot látott. Ez utóbbiak nyersanyaga zömében obszidián.

A lelőhelyen 46 temetkezést tártunk fel. A sírok egy részét a nagy gödrök felső részébe, vagy oldalába ásták be, így kisebb csoportokat (5–6 sír) alkotnak, míg a többi szétszórta, az altalajra fektetve találtuk meg. Sírgödrot egyik esetben sem tudtunk megfigyelni. Az elhunytakat szinte kivétel nélkül azonos rítus szerint temették el: Ny–K-i tájolásúak, a vázak bal oldalukon, zsugorított helyzetben fekszenek. Mellékletet csak két sírban találtunk, két-két edényt helyeztek a halott mellé.

Házakra, vagy azok cölöplyukaira eddig nem bukkantunk a nagy talajerózió miatt, de a gödrökből előkerülő paticsötredékekből, melyek egy része áglyenyomatos, arra következtethetünk, hogy a korszakra jellemző felmenő falú, cölöpszervezetes épületek is álltak itt.

Munkatársak: Raczy Pál, Nagy Emese Gyöngyvér, Sebők Katalin, valamint az ELTE Régészettudományi Intézet hallgatói.

ANDERS ALEXANDRA

185. Hajdúnánás, Fürj-halom-dűlő

(Hajdú-Bihar megye) Sza, Ge, Á

Az épülő M3-as autópálya 41. sz. lelőhelyén 2004. április és augusztus között összesen 19 333 m² nagyságú területen folytak a megelőző feltárások. A teljes felületen 908 objektumot bontottunk ki. A lelőhely Hajdúnánás Ny-i határában, ÉNy–DK-i irányú partélen, a Fürj-halom nevű kurgántól mintegy 950 m-re Ny-ra található. A lelőhely egy a környezetéből enyhén kiemelkedő löszös dombháton terül el.

A terület legjelentősebb leletgyűjtése a *Kr. u. 5–6. századi germán (gepida) temető* 72 sírja. A temető É-i és déli határát biztosan megtaláltuk. A sírok két nagyobb csoportot (É-i és D-i sírcsoport), ezeken belül pedig határozott sorokat alkottak. A sírgödörök Ny–K-i tájolásúak, 1–1,5 m mélyek, és 80%-ban korabeli sírrablók által bolygatottak voltak. A rablóaknak sötétbarna nyoma élesen elvált a sírok eredeti, világos betöltésétől. A rablások nem sokkal a temetések után történhettek; erre utal az a körülmény, hogy többnyire pontosan a mellkasi részre és a deréktájról ástak rá. A néhány bolygatatlan sírban a halottak háton, nyújtott testhelyzetben feküdtek. A temetőt délről egy ovális gödörben, zsugorított testhelyzetben fekvő női temetkezés zárta le. Tíz esetben figyeltünk meg torzított koponyás női és férfi csontvá-

zat. A feldúlt sírokban visszamaradt mellékletek is egyértelműen utaltak a temető egykori gazdagságára.

Az egyik feldúlt sírban például 17 darab almandinlapocskát leltünk. Ezek némelyike még feldolgozásra várhatott, egyes köveket azonban valószínűleg ékszerekből fessegettek ki. Egy női sírban aranyozott bronz fülbevalókat, borostyán-, karneol-, és üveggyöngyöket, bronztükörtöredéket, valamint ezüstfibulát találtunk. A női sír mögött, azzal egyvonalban egy nagyobb és egy kisebb gyermek sírjára bukkantunk. A három sír mélysége a női sírtól a kisebb gyermek sírjáig lépcsőzetesen csökkent. Az ezek mellett lévő sírban fiatal lány feküdt, mellé madár alakú bronzfibulát, orsógombot és gyöngyöket helyeztek. Egy másik sírban ugyancsak fiatal lány feküdt. Fatorzsából kivájt rönkkoporsóba temették, nyaka körül borostyán- és üveggyöngyökből fűzött nyaklánc, mellkasán üvegberakásos bronz kengyelfibula, medencéjén ovális vascsat, combcsontjai közt gyöngyök feküdtek. Ennek közelében került napvilágra egy harcos bolygatott temetkezése: sírjában két ezüstcsatot, bronz szőrscipeszt és hét darab vasnyílhegyet leltünk. Más, bolygatott sírokban is kerültek elő fegyverek: vaslándzsák és egy fapajzs vasból készült fogórésze.

A temető leggyakoribb mellékletei a többnyire a fej közelében előkerült, és még az alaposan kirablott sírokban is „benne hagyott” kétsoros csontfésűk. Fontos leletnek számítanak még a leggyakrabban ugyancsak a fej mellé helyezett kerámiaedények. Ezek gyakran kettős kúpos (bikónikus) alakúak, sötétszürkék, fényes felületűek, és függőleges besimításokkal díszítettek.

A gepida temető közvetlen szomszédságában, attól ÉK-re egy *szarmata* temető 16 sírját tártuk fel. A két temető pontosan egymás mellett helyezkedett el, egy gepida sír sem volt szarmata sírra „ráásva”, és nem is keveredtek a temetkezések. A szarmata sírok D–É tájolásúak, maximum 50 cm mélyek, és még a germán síroknál is alaposabban ki voltak rabolva. Csupán két sír volt érintetlen, a többiben nemritkán csont is alig maradt. A csontvázak a germán vázagnál lényegesen rosszabb megtartásúak. Az egyik nagy, téglalap alakú – sajnos teljesen kirabolt – sírgödört egy kb. 15 m sugarú árok kerítette. Az árok É-i részén két ép edényt találtunk. Az árokba egy fiatal nő sírját is beleásták, még hozzá oly módon, hogy a sírgödör az árok ívét is kövesse, és egyúttal a szarmatáknál szokásos D–É-i tájolásnak is megfeleljen. Ez a női sír bolygatatlan volt, benne bronz fülbevalót, aláhajtott lábú bronzfibulát, vascsatot és kis kerámiaedényt találtunk. További leletek a szarmata sírokból: egy csaknem ép (Kowalk-típusú) és egy töredékes üvegpohár, két római bronzérem, vaskard (igen töredékes), bronz szíjvégek, terra sigillata edények utánzatai. A temető valószínűleg a késő császárkorra keltezhető, használata talán az 5. századra is átnyúlik.

A lelőhelyen egy szarmata és egy Árpád-kori 10–12. századi falu nyomait is feltártuk. A *szarmata* telep objektumai közt téglalap alakú, kissé földbe mélyített házakat, kutakat, méhkas alakú tárolóvermeket és füs-